

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

Casal Pere Quart

Sabadell, 14 i 15 de setembre del 2018

Ajuntament
de Sabadell

El Memorial Democràtic

Oriol Dueñas Iturbe

Historiador i tècnic
del Memorial Democràtic

L'espai públic, entès com a espai propi de la ciutat, d'ús col·lectiu, lliure i polivalent, fou controlat, ocupat i apropiat per la dictadura franquista. L'urbanista Jordi Borja, l'any 2007, recordava que la dictadura havia copat l'espai públic com una amenaça latent que calia controlar. Era en l'espai públic on els ciutadans es podien trobar, agrupar, enraonar, conscienciar-se, manifestar les seves opinions, reivindicar, etc. Per tant, el que van fer les autoritats de la dictadura franquista fou que l'espai públic tingués un discurs repressiu per poder negar totes les activitats abans esmentades per part de la ciutadania. Es prengueren mesures tan destacades com haver de demanar permís per a reunions de més de vint persones, fins a propostes més urbanístiques com situar barris per a classes treballadores en llocs allunyats del centre de la ciutat amb grans avingudes perquè la policia tingués espai suficient per actuar.

D'aquesta manera el règim franquista construiria un espai públic amb un discurs repressiu, recordant qui havia guanyat la guerra i les conseqüències de la derrota, que també funcionava com a exaltació de la dictadura a través de les plaques, monuments, noms de carrers, commemoracions, desfilades, etc.

Tota aquesta acció es va implantar, recordem-ho, durant quasi 40 anys de dictadura. El control d'aquest espai, per tant, va ser constant durant molt de temps tant pels vencedors de la guerra com pels seus hereus. La fi del règim va portar l'inici de la transició cap a la democràcia. Un període que, entre altres coses, portaria la ciutadania a lluitar per tornar a recuperar la conquesta de l'espai públic.

Un dels aspectes que encara a dia d'avui ens recorda la dictadura franquista és la simbologia que persisteix a l'espai públic. Tot i l'actuació important de retirar símbols i de modificar el nomenclàtor impulsada per part de la ciutadania i l'Administració pública, especialment en l'eliminació de nomenclàtor que feia referència als màxims representants del règim, actualment queden alguns vestigis a l'espai públic que recorden la propaganda del règim. Pel que fa al nomenclàtor, les figures que persisteixen a molts municipis catalans es troben relacionades amb personalitats locals associades al règim, especialment alcaldes i regidors que ocuparen càrrecs durant els anys de dictadura.

No seria fins l'any 2007 que el Govern espanyol impulsaria una norma que, entre altres aspectes, posava les bases per retirar la simbologia franquista. L'article 15 de la coneguda com a Llei de Memòria Històrica, aprovada pel Congrés dels Diputats el 2007, instava les administracions públiques, entre altres coses, a prendre les mesures oportunes per a la retirada, en l'àmbit de les seves competències, d'escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratius d'exaltació, personal o col·lectiva, de la revolta militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la dictadura.

Segons l'articulat, de manera excepcional, es podien conservar les mencions que fossin d'estricta record privat, sense exaltació dels enfrontats, o quan concorreguessin raons artístiques, arquitectòniques o artísticoreligioses protegides per la llei. Per valorar els supòsits d'excepcionalitat en la retirada de símbols, el Ministeri de Cultura va crear una comissió tècnica d'experts, la qual s'encarregaria d'estudiar aquests casos excepcionals.

El Memorial Democràtic: el projecte de cens de simbologia franquista

En el cas català, de seguida que la Llei de Memòria Històrica fou aprovada el Govern de la Generalitat actuà per impulsar la retirada dels símbols de Franco que encara quedaven visibles a l'espai públic. Per fer-ho es recolzaria en la creació de la Direcció General de Memòria Democràtica i del Memorial Democràtic, institució creada l'any 2007 amb l'objectiu d'impulsar les polítiques públiques de memòria a Catalunya. En el cas del Memorial Democràtic, el seu àmbit d'actuació seria del 1931 al 1980 i el seu naixement fou resultat d'una llarga reivindicació d'institucions vinculades amb el que s'ha conegut com a moviment de recuperació de la memòria històrica.

Una de les primeres actuacions que impulsaria el Memorial Democràtic seria l'elaboració d'un cens de simbologia franquista a Catalunya. L'objectiu d'aquell projecte era clar: abans d'actuar calia saber quants símbols encara hi havia al territori, on es localitzaven i quines característiques tenien aquests. Per tant, calia realitzar un estat de la qüestió a Catalunya en relació amb els vestigis de la dictadura que encara perduraven.

D'aquesta manera, l'octubre de 2008 la Direcció General de Memòria Democràtica (DGMD), adscrita al Departament d'Interior i Relacions Institucionals, i l'esmentat Memorial Democràtic van iniciar el projecte de Cens de simbologia franquista. Per fer-ho rebrien el suport de la conselleria de Medi Ambient i Habitatge, a través de l'empresa pública ADIGSA (Administració, Promoció i Gestió, SA), responsable d'administrar i gestionar els habitatges socials públics de la Generalitat de Catalunya. La seva col·laboració era clau per localitzar els edificis que mantenien plaques d'habitatges del Ministerio de la Vivienda i l'Obra Sindical del Hogar franquista.

En el projecte, coordinat per la historiadora Pilar Mateo, hi participaren les universitats Rovira i Virgili (URV), Autònoma de Barcelona (UAB), de Lleida (UDL) i de Girona (UDG). Cadascuna d'aquestes universitats aportà un representant (catedràtic o professor d'història contemporània) per a l'elaboració del marc teòric i un equip de recerca per dur a terme el treball de camp que s'inicià finalment el febrer de 2009. El treball de camp s'executà sobre una mostra de 185 municipis elegits per criteris demogràfics, territorials i

d'interès històric, dels quals es localitzaren, s'identificaren i es catalogaren els 3.647 símbols trobats a l'espai públic d'aquestes localitats.

Cadascun dels investigadors i investigadores que dugueren a terme el treball de camp introduïren els resultats en una base de dades on line elaborada expressament per poder treballar des de diferents punts del territori. A partir d'aquesta base de dades es va crear una pàgina web amb els resultats que es pot consultar de forma interactiva des del portal web del Memorial Democràtic. En finalitzar el treball de camp i la introducció dels resultats de la cerca a la base de dades el març de 2010, s'elaborà un informe valoratiu amb les conclusions i les estadístiques de la investigació, el qual es pot consultar a través del portal web <http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/espais-de-memoria/cens-de-simbologia-franquista/>

Pel que fa a la representativitat demogràfica, després de formular diverses propostes, es va optar per estudiar els municipis amb una població superior a 10.000 habitants, els quals configuren un conjunt de 111 municipis i un 81,88% del total de la població de Catalunya.

A aquest criteri es va voler afegir l'estudi de les 13 capitals de comarca que no complien el requisit demogràfic anterior, per tal de buscar una representativitat de Catalunya a nivell geogràfic. De totes les capitals de comarca (42 capitals de 41 comarques, tenint en compte la capitalitat compartida de Sabadell i Terrassa), 29 coincidien amb les poblacions que tenen més de 10.000 habitants i 13 no. A nivell territorial l'objectiu fou, doncs, estudiar un conjunt de 185 municipis distribuïts per tot el territori de Catalunya.

L'objectiu de la recerca no fou només el de localitzar els símbols franquistes a Catalunya, sinó que va anar més enllà ja que també buscava identificar-los i catalogar-los.

La principal conclusió de l'estudi serví per verificar un predomini absolut de les plaques d'habitatge sobre la resta de tipologies que es van registrar i que es poden consultar a través del portal web ja esmentat. Del total de registres que es van catalogar (3.647), les plaques d'habitatge sumaven 3.398 (93% del total) i la resta de tipologies formaven un conjunt de 249 (6,8%). No obstant això, tal com esmentava en el seu estudi Pilar Mateo, tot i la menor representació quantitativa d'aquestes altres tipologies, calia destacar la seva rellevància quantitativa i de significació.

Finalment, tot aquest treball també va servir perquè el Memorial Democràtic organitzés i produís una exposició, com també edités un catàleg sota el títol *Símbols de Franco*. En aquesta publicació es recullen les dades aportades per l'estudi, així com reflexions vinculades amb aquesta temàtica elaborades per diversos experts.

Una feina no tancada. Els reptes de futur

La fi de l'estudi, la publicació dels resultats i la producció de l'exposició no han significat que el Memorial Democràtic hagi tancat el tema dels símbols franquistes. Tot i que la institució no té competències a l'hora de decidir la retirada de símbols franquistes de l'espai públic, durant aquests anys sí que ha assessorat i col·laborat amb diversos municipis que han demanat ajuda a la institució.

A part d'aquesta col·laboració, des del Memorial Democràtic s'ha anat actualitzant la base de dades de simbologia franquista. Aquesta actualització s'ha realitzat a partir de les dades que ens han facilitat aquells municipis que ens han informat de la retirada de símbols dels seus carrers. Des del 2016 fins a dia d'avui s'han esborrat un total de 438 registres del cens esmentat. D'aquests 438 registres suprimits, 430 eren plaques d'habitatge, 1 làpida i 6 monuments. Per tant, la feina de retirada de símbols i actualització del cens segueix oberta.

Els reptes de futur vindran determinats per aconseguir la retirada total de tots aquests símbols que han servit per recordar i exaltar la dictadura franquista durant tants anys. En aquest sentit, des de finals del 2018 el Govern de la Generalitat de Catalunya està treballant en una nova llei de memòria democràtica, la

qual, entre altres objectius, té previst donar al Govern català competències per anul·lar condecoracions i suprimir els noms dels espais dedicats a militars colpistes i dirigents de la dictadura.

Finalment, caldria que conjuntament amb la retirada d'aquests símbols ens féssim diverses preguntes que vagin més enllà de la retirada. En primer lloc, preguntar-nos què fem amb els símbols retirats. Cal conservar-los o destruir-los? I en el cas de conservar-los, com i on? En el mateix espai, acompanyats d'explicacions que els contextualitzin, o bé traslladar-los als museus? I als espais que els acollien, cal esmentar que en aquell lloc hi havia un monument? Les iniciatives populars han servit per retirar moltes plaques d'habitatge, però aquestes plaques es retiren correctament? Es conserven per fer estudis a posteriori? La seva retirada sense una documentació prèvia pot suposar que es perdi informació sobre aquestes plaques i els edificis que les acollien. I amb el nomenclàtor, què cal fer, eliminar-lo del tot o estudiar cas per cas a través de comissions d'experts? Etcètera. Preguntes que caldria anar responent i que entenem que també són reptes de futur.

Per tot plegat, crec que ha estat molt interessant que l'Ajuntament de Sabadell hagi organitzat aquestes jornades sobre nomenclàtor per reflexionar i debatre tots aquests aspectes que es mantenen oberts. Per part del Memorial Democràtic només cal dir que el nostre compromís és seguir treballant per actualitzar les dades del cens i donar, dins les nostres possibilitats, resposta a totes les consultes relacionades amb aquesta temàtica.